

UTICAJ EKOLOŠKE EFIKASNOSTI NA POSLOVNU EFIKASNOST PREDUZEĆA SA POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU

Suad Isić MA, email: suad.ibis@gmail.com

Internacionlni univerzitet Travnik u Travniku, Bosna i Hercegovina, doktorant

Sažetak: Bosna i Hercegovina je zemlja sa relativno slabo razvijenom svijesti o ekologiji, životnoj sredini sa jedne strane i poslovnoj efikasnosti i održivom razvoju sa druge strane. Pravilno kombinovanje ovih pojmova može dovesti do poticanja poslovnih rješenja i unapređenja okoliša. Ekološka efikasnost predstavlja veoma važan faktor održivog razvoja dok kompanije koriste ekološku efikasnost kao sastavni dio poslovne politike. Bitno je napomenuti da Bosna i Hercegovina posjeduje brojna prirodna bogatstva koje treba koristiti na najbolji način ali isto tako i imati strategiju obnavljanja prirodnih bogatstava. Eko- efikasnost je jedna od potencijalni šansi za zapošljavanje velikog broja ljudi čime se direktno utiče na ekonomski razvoj zemlje. Cilj ovog rada je prikazati vezu između eko-efikasnosti sa jedne strane i poslovne efikasnosti i održivog razvoja kao i samo svrhu i bit eko-efikasnosti i njihov međusobni odnos kao i refleksiju na okoliš i ekonomski razvoj zemlje.

Ključne riječi: eko-efikasnost, poslovna efikasnost, održivi razvoj, šanse, Bosna i Hercegovina

THE IMPACT OF ECO-EFFICIENCY IN THE BUSINESS EFFICIENCY OF THE COMPANIES WITH SPECIAL EMPHASIS ON BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: Bosnia and Herzegovina is a country with relatively poor ecological awareness, the environment on one hand and business efficiency and sustainable development on the other. The correct combination of these concepts can lead to stimulation of business solutions and improvement of the environment. Eco-efficiency is an important factor for sustainable development as long as the companies are using eco-efficiency as an integral part of business policy. It is important to note that Bosnia and Herzegovina is rich in natural resources to be used in the best way but also needs to have a strategy for the regeneration of natural resources. Eco-efficiency is one of the potential employment opportunities for a large number of people, which directly affects the country's economic development. The aim of this study is to show the link between eco-efficiency on one hand and business efficiency and sustainable development on the other, as well as the sole purpose and essence of eco-efficiency, displaying their mutual relationship and reflection on the environment and economic development of the country.

Keywords: eco-efficiency, business efficiency, sustainable development, opportunities, Bosnia and Herzegovina

1. UVOD

Pojam eko-efikasnost, predstavlja kombinaciju načina razmišljanja o ekologiji, životnoj sredini, okolišu sa jedne strane i poslovnoj efikasnosti i održivom razvoju sa druge strane. Kombiniranje ovih pojmova može dovesti do poticanja poslovnih rješenja i unapređenja okoliša. U prošlosti na eko-efikasnost se gledalo kao na izvore problema i faktore rizika. Danas, eko-efikasnost predstavlja jedan od važećih faktora održivog razvoja, dok kompanije i menadžment koriste eko-efikasnost kao sastavni dio poslovne politike. Iako, eko-efikasnost

ima za krajnji cilj smanjenje zagađenja i emisije polutanata⁹⁷ njezina pravovremena i odgovarajuća primjena u pojedinačnom preduzeću može imati za cilj: smanjenje troškova, povećanje konkurentnosti i ostvarivanje veće dobiti preduzeća. U nastavku obrazlažući temu eko-efikasnost kao pokazatelj uspješnosti poslovanja preduzeća, pored različitih definicija prikazani su ključni događaji u prihvatanju i implementaciji eko-efikasnosti. Također, dato je obrazloženje za pet aspekata eko-efikasnosti kao strateški element u biznisu kao i način implementacije eko-efikasnosti djelovanjem kroz četiri područja (dobavljači, kupci, proizvodni proces, te industrije u susjedstvu). Način mjerenja eko-efikasnosti i odabir ključnih indikatora važan je za samo preduzeće, a samo praćenje i javno izvještavanje o eko-efikasnosti je način da se javnost informiše o ključnom elementu uspjeha firme u pogledu primjene filozofije održivog razvoja, uključujući investitore, osiguravajuće kuće, potrošače i lokalnu zajednicu. Država svojom regulativom, kroz nametanje raznih poreza i taksi, izdavanjem okološnih dozvola usmjerava akcije prema unapređenju okoliša, podržava inicijativu unapređenja eko-efikasnosti - nadgradnja kod vodećih kompanija (velika preduzeća) i pritisak na one koje zaostaju (mala i srednja preduzeća). Sa primjerom iz prakse, pokušao sam ukazati na značaj implementacije eko-efikasnosti u samom preduzeću kao i značajan uticaj na životnu sredinu, kroz smanjenje emisije NO_x⁹⁸.

1.1. Koncepti eko-efikasnosti

Eko-efikasnost predstavlja: "kombiniranje ciljeva poslovne efikasnosti i efikasnosti okoliša i stvaranje veza putem kojih korporativno ponašanje može podržati održivi razvoj".⁹⁹

Razvojni koncept: Eko-efikasnost je upravljačka filozofija koja potiče poslovna rješenja koja tragaju za unapređenjem okoliša i rezultiraju paralelno ekonomsku korist. Ona je usredotočena na poslovne prilike i omogućuje kompanijama da postanu više ekološki odgovorne i profitabilne. To je ključ poslovnog doprinosa održivom društvu. Kako se definiše u Svjetskom poslovnom savjetu za održivi razvoj (WBCSD), "Eko-efikasnost se postiže upotrebom konkurentskih cijena robe i usluga koje zadovoljavaju ljudske potrebe i donose kvalitetu života, dok progresivno smanjuju ekološki udar i korištenje resursa tokom životnog ciklusa proizvoda na nivo barem u skladu sa procjenjenom Zemljinom nosivošću. "Ukratko, bavi se stvaranjem više ekonomske vrijednosti s manje ekološkog uticaja.

Eko-efikasnost u praksi: Zabilježen je veliki napredak u primjeni načela eko-efikasnosti u praksi. Industrije, na primjer, imale znatan uspjeh u smanjenju zagađenja i emisija, te uklanjanju opasnih materijala iz proizvodnog procesa. U prošlosti, ekonomija je gledala na okoliš i održivi razvoj kao na izvore problema i faktore rizika. A danas se oni smatraju i kao izvor mogućnosti za poboljšanje ekonomske učinkovitosti i rasta. Eko-efikasnost je u velikoj mjeri zaslužna za promjene koje su nastale u odnosu ekonomije prema okolišu i održivom razvoju. U osnovi, radi se o tome: da se sa korištenjem manje resursa isporuči veća vrijednost. Na primjer, ako se uštedi energija, smanjujemo troškove uz istovremeno smanjenje nepoželjnih posljedica emisije. Eko-efikasnost nije ograničena samo na izradu inkrementalni poboljšanja učinkovitosti u postojeću praksu i navike. To bi trebalo potaknuti kreativnost i inovaciju u potrazi za novim metodama proizvodnje. Eko-efikasnost nije ograničena na područja djelatnosti unutar kompanije, kao što su proizvodnja i upravljanje. Ona, također, vrijedi i za aktivnosti uzvodno i nizvodno od proizvođačkih postrojenja i

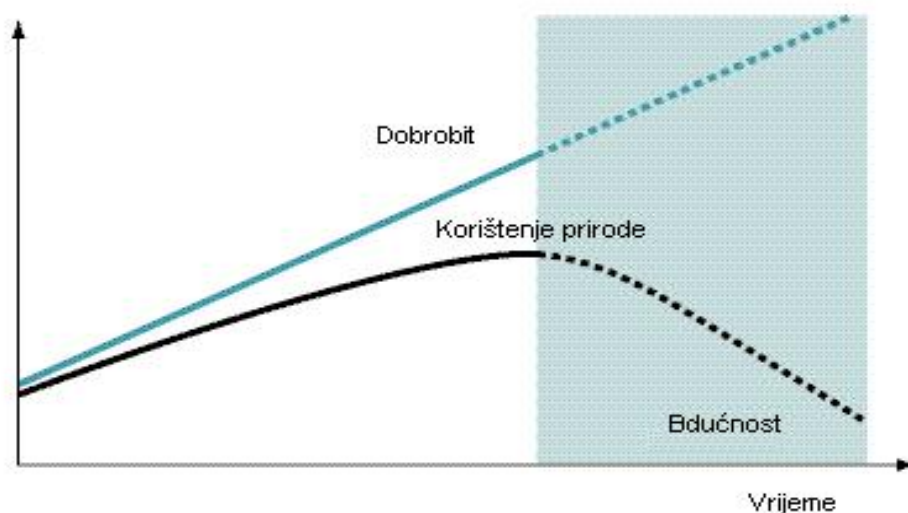
⁹⁷ Generalno, svaka supstanca unesena u okoliš koja ima negativan uticaj na resurs.

(<http://www.igman.com/biologski-rjecnik/P/Polutant.html>) pristupljeno 01.04.2016.god

⁹⁸ NO_x je uopštena forma za mono-azotne okside ([http://sr.wikipedia.org/NO_x](http://sr.wikipedia.org/NOx)) pristupljeno 01.04.2016.god

⁹⁹ Björn Stigson, predsjednik WBCSD, prema (Eco-efficiency LEARNING MODULE, WBCSD - Five Winds Internacional str. 3.)

uključuje nabavku i lance vrijednosti proizvodnje. Kao posljedica to može biti velik izazov za inženjere, kupce, menadžere, marketinške stručnjake, pa čak i finansije i nadzor. Kompanje mogu koristiti eko-efikasnost kao sastavni element njihove poslovne politike i finansijskih izvještaja. One, također, mogu postaviti ciljeve eko-efikasnosti za njihove ekološke ili integrirane sisteme upravljanja. I to je koristan alat za praćenje i izvještavanje, kao i za pomaganje firmi u komunikacija i dijalog s interesnim grupama. Prilike za eko-efikasnost mogu se pojavljivati u bilo kojoj tački u toku životnog-ciklusa proizvoda. To znači da zaposlenici moraju shvatiti što je eko-efikasnost, vrijednost koju može donijeti firmi i kako da to ostvari. To ipak zahtijeva izgradnju vještina i razumijevanje kako bi integrisali eko-efikasnost kroz poslovanja i djelatnosti, i dozvolili prostor za inovacije i kreativnost.

Slika 1. Više dobrobiti uz manje korištenja prirode

Europska agencija za okoliš (EEA) definiše eko-efikasnost kao: “stvaranje veće vrijednosti (dobrobiti) od manjeg korištenja (iskorištenosti) prirode” (slika 1)¹⁰⁰.

2. POJAM EKO-EFIKASNOSTI U PREDUZEĆU

Poslovno obrazloženje za eko-efikasnost je jasno: u poslovnom smislu to se čini dobrim potezom. Eko-efikasnost poboljšava poslovanje i djelovanje zaštite okoliša i pomaže kompanijama da se probiju na tržište i da udovoljavaju novim regulatornim trendovima, kako bi smanjili troškove i stekli konkurentsku prednost i kako bi se osiguralo dugoročna profitabilnost i održivost. Biti učinkovit je uvijek visok prioritet za svaku kompaniju. Ali ako to uključuje stvaranje ekonomske vrijednosti i smanjenje uticaja na okoliš te smanjenje korištenja resursa u isto vrijeme, na dodanu vrijednost postaje još više na značaju. Proces eko-efikasnosti se odnosi na svako područje djelatnosti unutar kompanije - od uklanjanja rizika i pronalaženja dodatnih ušteda do identifikovanja novih tržišnih prilika. Pet aspekata eko-efikasnosti su prepoznati i čine nezamjenjiv strateški element u biznisu (slika 2)¹⁰¹.

¹⁰⁰ Eco-efficiency LEARNING MODULE, WBCSD- Five Winds Internacional str.16.

¹⁰¹ Eco-efficiency LEARNING MODULE, WBCSD - Five Winds Internacional str. 16.

Slika 2. Pet aspekata eko-efikasnosti

2.1. Prednosti postepenog povećanja eko-efikasnosti

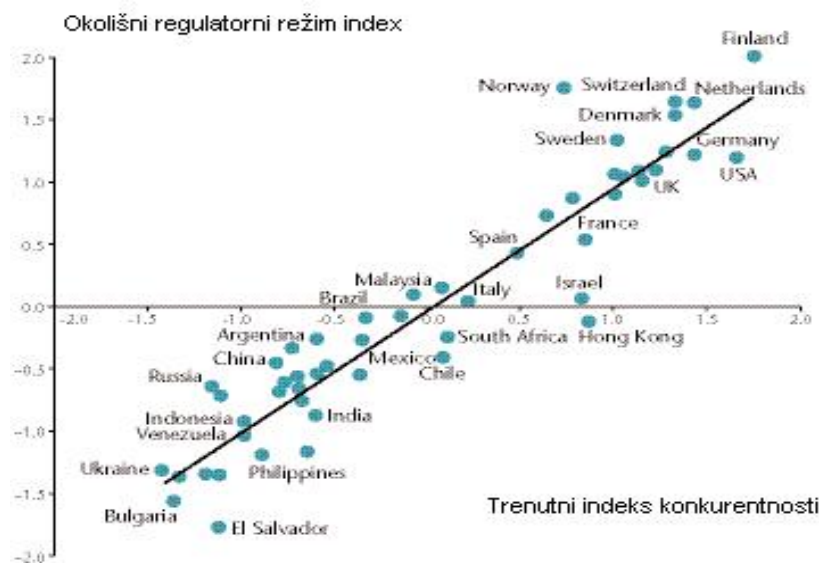
Postepeno povećanje eko-efikasnosti prema potrebama ljudi koji u potpunosti razumiju pojam i njegov potencijal. To ne bi trebalo biti ograničeno samo na izradu inkrementalnih poboljšanja efikasnosti u postojećim praksama i navikama. Umjesto toga, trebali bi potaknuti kreativnost i inovaciju u potrazi za novim načinima obavljanja stvari. Drugo, ona nije ograničena na područja unutar granica kompanije, kao što su proizvodnja i upravljanje, već jednako je važeća za cijeli lanac nabavke i potrošnje. Fleksibilnost eko-efikasnosti se čini korisnim za sve kompanije u svakom vremenu. Potrebe kupaca se mijenjaju, a tako i njihova briga za okoliš i opseg eko-efikasnosti. Novi rizici izbijaju na površinu, kao što su klimatske promjene, a postojeće su sve izraženije. Sve veći kontinuirani pritisak ekonomskog rasta i rasta populacije čini neke izazove - kao što su dostupnost čiste vode - sve ozbiljnijim. To je sve veći razlog da se usredotočimo na eko-efikasnost kao na “putovanje”, a ne na “odredište”, odnosno, proces radije nego kao panacea.¹⁰²

2.2. Konkurentska prednost

Financijska tržišta su počela gledati na aspekte. Analitičari koji gledaju na duže staze predviđaju da će preduzeća koja su implementirala eko-efikasnost kao poslovni koncept nadigrati znatno njihove konkurente. Sa makroekonomskog gledišta, eko-efikasnost pomaže bogatijim zemljama u njihovom razvoju više kvalitativno nego kvantitativno – pružanjem više usluga, funkcija i vrijednosti, a ne pretvaranje materijala u više energije i otpada. Eko-efikasnost, također, omogućava i zemljama u razvoju da se razvijaju u kvantitativnom smislu, ali s učinkovitijom potrošnjom resursa i uticaja na okoliš. S obzirom da je koncept da se proizvodi više s manje resursa (kao i smanjenje zagađenja), to znači da će siromašne zemlje imati velike koristi, osobito siromašne zemlje gdje robe široke potrošnje skupe kao što je

¹⁰² DeSimone, L. and Popoff, F., Eco-Efficiency: The Business Link to Sustainable Development, Boston: The MIT Press, 1997, prema (Eco-efficiency LEARNING MODULE, WBCSD- Five Winds Internacional str.21.), panacea je hipotetički lijek koji bi liječio sve bolesti, preuzeto sa (<http://sr.wikipedia.org/wiki/panacea>) pristupljeno 25.03.2015.god

nafta, a neki od prirodnih resursa, kao što su drvo i voda, slabo zastupljeni. Ustvari, poboljšanja učinkovitosti ovakve proizvodnje mogu biti jedini način na koji će se mnoga svjetska preduzeća u razvoju moći natjecati na globalnom tržištu.

Slika 3. *Zaštita okoliša, regulacije i konkurencije*

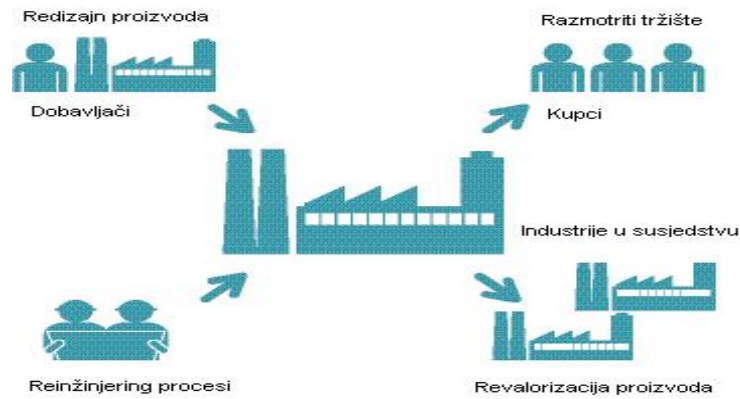
(Slika 3)¹⁰³ pokazuje da zemlje s strožijim režimom regulatornih mehanizama zaštite okoliša su konkurentniji u cjelini. To pobija teoriju da je to "utrka do dna", odnosno da će ulaganja ići u zemlje sa manje strogim ekološkim standardima.

2.3. Implementacija eko-efikasnosti

Eko-efikasnost se može provoditi kroz cijeli lanac proizvodne ili uslužne vrijednosti, a ne samo unutar granica fizičkog postrojenja. Za neke kompanije, najveći štetni uticaji na okoliš s kojima su povezani, zapravo se događaju izvan njihove ograde - bilo ushodno u fazi sirovina i kod dobavljača u fazi obrade, ili nishodno u toku korištenja proizvoda ili njegovog odlaganja kao otpada. U svjetlu toga, ekološka efikasnost može se postići kroz sedam ključnih pristupa:

- Smanjite korištenje materijala
- Smanjena količina utrošene energije
- Smanjena disperzija toksičnih supstanci
- Poduzeti recikliranje
- Glavni oslonac na korištenju obnovljivih izvora
- Produžite trajnosti proizvoda
- Povećana iskoristivost

¹⁰³ Source: Esty, D.C. and Porter, M.E., "Measuring National Environmental Performance and its Determinants", The Global Competitiveness Report 2000, Geneva: World Economic Forum, prema (Eco-efficiency LEARNING MODULE, WBCSD- Five Winds International str. 22.)

Slika 4. Četiri područja prilika za eko-efikasnost

(Slika 4)¹⁰⁴ pokazuje četiri glavna područja koja pružaju mogućnosti za povećanje eko-efikasnosti. To može pomoći preduzećima da prepoznaju razne mogućnosti, te ko će u i izvan kompanije biti zadužen za njihovu eksploataciju.

Kako slika 4. razjašnjava, svi odjeli unutar kompanije mogu doprinijeti povećanju eko-efikasnosti: operacije, nabavka, R & D, prodaja, marketing i upravljanje, te svaka od njih ima svoj učinak. Mnoge kompanije, prepoznavanjem toga, napravili su eko-efikasnost kao dio njihove sveukupne poslovne strategije. Oni su shvatili da ključne mogućnosti eko-efikasnosti ne leže samo u svojim proizvodnim, već i duž cijelog nabavnog lanca, kao i u korištenju njihovih proizvoda i usluga. Eko-efikasnost za njih je postala glavni pokretač inovacije i napretka, "vozilo" koje pomaže im da zadovolje njihove ekonomske i ekološke ciljeve. U WBCSD vjeruju da je od vitalne važnosti da glavni menadžment preduzeća prihvati koncept eko-efikasnosti. One korporacije kod kojih je eko-efikasnost je na dnevnom redu CEO-a su bile u mogućnosti napraviti pravi napredak. Njihova učinkovitost nije ograničena na nekoliko poboljšanja u samo nekim aspektima. Umjesto toga, oni počinju preskakanjem eko-efikasnosti s inovativnim proizvodima, novim uslugama i usredotočenu poslovnu strategiju prema održivosti.

3. KONCEPT EKO-EFIKASNOSTI: SPECIFIČNOSTI U MALIM I SREDNJIM PREDUZEĆIMA

Multinacionalne korporacije imaju osoblje i novčani tok za istraživanje i ostvarivanje prednosti eko-efikasnosti. Međutim, mnoga mala i srednja poduzeća osjećaju da nemaju vremena ili novca za bilo šta drugo, osim samog opstanka na tržištu. U praksi, mala i srednja preduzeća, također, mogu imati koristi od eko-efikasne aktivnosti. U Latinskoj Americi, da bi spriječile pad trgovine, preduzeća moraju biti mnogo konkurentnija da bi opstala. To posebno vrijedi za mala i srednja preduzeća, koja obuhvataju 90% industrijskih preduzeća. Ova preduzeća proizvode manje od polovine industrijskog output-a i odlikuju se nerazmjerno visokim iznosom zagađenja u odnosu na veće kompanije. Ipak, kompanije Latinske Amerike konkuriraju u globalnim okolnostima u kojima eko-efikasnost čini sastavni dio vodećih firmi poslovne strategije. Ali oni, također, djeluju unutar Latino Američkih okolnosti definiranih pritiskom socijalnih potreba, temeljnih ekoloških i javnih zdravstvenih problema, propisa i ograničene regulatorne provedbe makroekonomske politike koje favoriziraju ekološke neprijatelje praksi, i ograničene infrastrukture okoliša. Gdje ušteda ne čini tako, onda ulaganje poduzetništva u eko-efikasnost ovisi o snazi institucija vlasti i tržišne potražnje.

¹⁰⁴ Eco-efficiency LEARNING MODULE, WBCSD- Five Winds Internacional str. 23.

Ovo posljednje je često nepostojeće. Preduzeća u regiji trebaju informacije o lokalnom izvoru financiranja za čistije proizvode. Međutim, ovi izazovi mogu stvoriti mogućnosti: da imaju koristi od iskustva drugih zemalja, u leap-frog tehnologiji, kako bi izbjegli skupe pogreške, da razviju pristup upravljanja okolišem koji vodi računa o posebnim kulturnim potrebama i mogućnostima.¹⁰⁵

3.1. Stvaranje tržišta za eko-efikasnost

Trenutno, postoji malo tržište za eko-efikasnost i vlade shvataju da moraju pomoći u kreiranju tog tržišta. Na primjer, cijena certifikacije od strane akreditirane službe certificiranja kao što je ISO previsoka za većinu malih i srednjih preduzeća. U mnogim slučajevima, veći problem predstavlja rukovodstvo, nego tehnički problemi. Ekološki problemi imaju tendenciju da budu generisani nedostatkom dobre uprave na svim područjima, tako da ti problemi ne mogu biti riješeni tehničkim promjenama. Neke velike kompanije rade sa manjim, tako da svi mogu imati koristi od eko-efikasnosti. Jačanje institucija vlasti i poslovnih organizacija, stvaranje propisa, proces certifikacije i široko dostupni sistemi upravljanja okolišem, obrazovanje i obuke, i više demonstracijskih projekata pomoći će u stvaranju tržišta.

3.2. Poboljšanje MSP eko-efikasnosti

Rješenja eko-efikasnosti moraju biti prilagođena lokalnim uvjetima, kulturnim i ekonomskim. To znači da rad sa dobrom praksom i rutinom često donosi veći uspjeh, nego veliki tehnološki transfer i implementacija sistema upravljanja okolišem (EMS). Neformalnost mnogih MSP je još jedna značajna prepreka za daljnje usvajanje eko-efikasnosti. Oni često ne plaćaju poreze, ne nabavljaju vodu i energiju legalno, što im daje nižu cijenu troškova od konkurenta.

Postoji nekoliko koraka za poboljšanje eko-efikasnosti:

- Mala i srednja preduzeća mogu raditi sa lancem nabavke, bližnjim kompanijama, nevladinim organizacijama u cilju stvaranja i poboljšanja okoliša, te generisati podatke koji omogućuju da mala i srednja preduzeća pokazuju poboljšanja na tržištu (npr. ISO 14001)
- Industrija i vlada moraju generisati zahtjev prema domaćim zemljama poticanjem ekološke tehnologije koja predviđa tržišne zahtjeve i potrebe
- Uključiti zajednicu i radnike, U zemljama OECD-a, dostupnost javnih informacija o učinkovitosti firme u zaštiti okoliša, povezanih s lokalnom zajednicom aktivizma, bio je glavni pokretač poboljšanja učinkovitosti.
- Finansiranje institucija i osiguravatelja može zahtijevati poboljšanje učinkovitosti zaštite okoliša i učiniti podršku dostupnom.

Meksička SME našla su veliki izvor uštede u reduciranju plaćanja socijalne sigurnosti kada je izvršena reklasifikacija neopasnog radnog mjesta. Također, preduzeća će više željeti da poboljšaju performanse, ako zadovolje realne propise i budu javno priznata za svoj trud. Potrebna infrastruktura je još jedan važan problem. Ako su firme za odvajanje i upravljanje opasnim otpadom, tu mora biti mjesta za prodaju, preradu, ili tretiranje otpada. Dodatni koraci

¹⁰⁵ Environmental Investment Strategy, Inter-American Development Bank, Multilateral Investment Fund, www.iadb.org, accessed November 2001, prema (Eco-efficiency LEARNING MODULE, WBCSD- Five Winds Internacional str. 36.)

na putu za eko-efikasnost za mala i srednja preduzeća uključuju dodatne obuke i pomoći, veći pristup informacijam, učinkovite sisteme certificiranja.

4. ZAKLJUČAK

Iako je termin “eko-efikasnost” bio u upotrebi više od decenije, ozbiljnije je prihvaćen od šire poslovne zajednice u nekoliko proteklih godina. Zabilježen je značajan napredak u primjeni načela eko-efikasnosti u praksi. Na primjer u industriji, znatan uspjeh u smanjenju zagađenja i emisija, te uklanjanju opasnih materija iz proizvodnog procesa, kao i smanjenje proizvodnih troškova i povećanje efikasnosti preduzeća. Svjetski trendovi primjene eko-efikasnosti pokazuju da Zapad i industrijski razvijene zemlje imaju veći stepen implementacije eko-efikasnost, dok zemlje u razvoju i tranzicijske slabije ili nikako. Razloge treba tražiti u neodgovarajućoj primjeni zakona, nedovoljno razvijenoj svijesti društvene zajednice i ekonomskim problemom kojim su ove zemlje opterećene. Naš zaključak je da primjena koncepta eko-efikasnosti treba biti prihvaćena na nivou organizacije/preduzeća. Preduzeća trebaju iskoristiti svoje marketinške vještine, obavještavajući potrošače, kako bi bili svjesni hitnosti i potrebe za održivom proizvodnjom i potrošnjom. Država, nevladine organizacije i javno mnijenje treba da neprestano vrše pritisak, ali i nude konkretna rješenja u cilju smanjenja zagađenja životne okoline i da podstiču održivi razvoj. Rješenja eko-efikasnosti moraju biti prilagođena lokalnim uvjetima, kulturnim i ekonomskim. Konkretni primjeri za Bosnu i Hercegovinu su: Tuzlanski kanton (općine Tuzla i Lukavac) i Zeničko-dobojski kantona (općine Zenica i Kakanj) koje imaju relativno veći stepen zagađenosti zraka u odnosu na druge općine u Federaciji.

Iskustva pokazuju da razlozi zbog kojih preduzeća nisu šire uvela koncept eko-efikasnosti su:

- Sjedište kompanije ili zemlja porijekla (razvijene industrijske zemlje, ZUR, tranzicijske zemlje)
- Organizacioni profil kompanije (veličina i djelatnost kompanije, vlasništvo)
- Nedostatak volje menadžmenta (manjak informacija ili nerazumijevanje načina prihvatanja procesa eko-efikasnosti i učinkovitost njegove primjene)
- Troškovi implementacije eko-efikasnosti (prelazak sa zastarjelih na sofisticirane i složenije tehnologije, upoznavanje i obuka uposlenika kroz radionice i seminare)

Moguće mjere za podsticanje bržeg i šireg uvođenja koncepta eko-efikasnosti u poslovne procese:

- Državna regulativa (uspostavljanje sistema izdavanja okolišnih dozvola, nametanjem eko-poreza i taksi. Država ima za cilj, da se smanji nepovoljni ekološki uticaj, a bez pogoršanja ekonomike države, preduzeća i budžeta zajednice)
- Jačanje institucija vlasti, stvaranje propisa, proces sertifikacije, više demonstracijskih projekata.
- Inovacije kao ključni vodič za napredovanje u primjeni procesa eko-efikasnosti
- Zaštita postojećeg ekosistema, optimalno upravljanje resursima, podizanje razine svijesti javnog mnijenja i medija promoviranjem odgovornog ekološkog ponašanja.

LITERATURA

- [1.] Eco-efficiency LEARNING MODULE (Five Winds Internacional, World Business Council Sustainable Development)
(http://www.wbcds.org/DocRoot/UROf8cWqw37ZpR3wrDm6/ee_module.pdf)

- [2.] Business and Sustainable Development
(http://www.bsdglobal.com/tools/bt_eco_eff.asp)
- [3.] Upravljanje okolišem (Tanja Radić, Živana Lambaša Belak Šibenik , 2006.)
- [4.] Tržišne strukture i ekonomska efikasnost (Kasim Tatić, Ekonomski fakultet u Sarajevu, 2003.)
- [5.] Održivi razvoj u Tvrtki Pliva-Hrvatska d.o.o
(http://www.hrpsor.hr/upload/PLIVAHrvatska_KrunoKovacevicOdrziviRazvoj.pdf)
- [6.] <http://www.igman.com/bioloski-rjecnik/P/Polutant.html>
- [7.] <http://www.fmoit.gov.ba>
- [8.] <http://sr.wikipedia.org/wiki/panacea>